

hommage aan Ghassan Kanafani, de verhalenverteller

De hitte van Abu Kays, de modder van Oemm Saad

Er is maar één filmpje van Ghassan Kanafani te vinden op internet. Daarin wordt hij geïnterviewd in het Engels.

Marianne Dagevos

Kanafani toont zich een bijzonder soort woordvoerder.

Hij kijkt de interviewer niet aan en geeft geen antwoord op diens vragen. In plaats daarvan stelt hij de bewoordingen van de interviewer ter discussie. *'Een conflict? Dit is geen conflict. Dit is een bevrijdingsstrijd van een volk tegen onrecht.'* *'Een burgeroorlog? Daarvan is hier geen sprake.'* De interviewer dringt aan: *'Wilt u dan niet praten?'* *'Praten, hoe dan?'* reageert Kanafani: *'Zoals het zwaard en de nek?'* (zie noot)

Met dit krachtige beeld karakteriseert de woordvoerder zichzelf. Hij weet dat taal en beelden ertoe doen. Dat strijd gedragen moet worden door verhalen, metaforen en symbolen. Dat politieke actie gevoed moet worden door emotie, compassie en identificatie. Dat de mensen om wie die politieke actie draait, een naam en een gezicht moeten hebben. Bijvoorbeeld Abu Kays of Oemm Saad. Voor hen, de mannen, vrouwen en kinderen in de diaspora, richtte Kanafani een monument op in zijn literatuur.

Ghassan Kanafani is dood: 8 juli jl. was het 50 jaar geleden dat hij werd vermoord. Een bom, geplaatst door de MOSSAD [Israëls buitenlandse inlichtingendienst] ontplofte toen hij zijn auto startte. Daarin zat ook zijn 17 jarige nichtje Lamis. Van hen en de auto bleven slechts lichaamsdelen en brokstukken over. Wat overeind bleef, zijn de herinneringen en de teksten. Kanafani was een zeer productief schrijver, behalve heel veel artikelen liet hij ook literaire teksten na: verhalen en novellen. Dit artikel gaat over

zijn literaire productie en belicht waarom deze nog steeds lezenswaard en actueel is.

de zintuigen op scherp

Geen hitte zo drukkend als die voor Abu Kays, Marwan en Asad, geen modder zo naargeestig als die in het kamp van Oemm Saad. Kanafani laat het zijn lezers voelen. De meedogenloosheid van de zon of van de regen kunnen symbolisch worden opgevat maar die betekenislaag komt pas later. Eerst zijn er de zintuiglijke sensaties: de hitte en benauwdheid of de zompigheid en klamheid. Als lezer voel je het aan den lijve mee.

Men in the Sun, de novelle uit 1962 (in Nederlandse vertaling *Mannen in de Zon*) over de lotgevallen van Abu Kays, Marwan en Asad op weg naar Koeweit, is het keiharde verhaal van migranten op zoek naar een beter bestaan, van mensensmokkelaars die van de situatie profiteren, van corruptie en ontluistering. Maar in de novelle zit ook veel schoonheid, zowel in het ritme van de vertelling als in de subtiele karakterisering van de personages. Het is daardoor een verhaal van alle tijden geworden, van kleine mensen die dromen van een beter bestaan en vermorzeld worden in een harde wereld.

Kanafani woonde zelf vier jaar in Koeweit van 1956 tot 1960. Hij werkte daar als leraar en woonde in een huis met andere jonge Arabieren die het socialisme en communisme bestudeerden. In de jaren zestig ontstond er

een grote Palestijnse gemeenschap in Koeweit die een belangrijke bijdrage leverde aan de groeiende welvaart van dit oliestaatje. In *Against the Loveless World: A Novel* (2021) beschrijft Susan Abulhawa hoe het deze gemeenschap vergaat.

Kanafani heeft gemengde gevoelens bij de rol van de Palestijnen in Koeweit. Aan de ene kant begrijpt hij dat zijn landgenoten op zoek gaan naar een beter leven, aan de andere kant ziet hij ook dat zij in Koeweit tweedeklassenburgers blijven en bijdragen aan een kapitalistisch model in plaats van aan een gelijkwaardige samenleving. De laatste woorden van *Mannen in de Zon*: *'Waarom? Waarom? Waarom?'* kunnen dan ook opgevat worden als een verzuchting van de schrijver. Nu, zestig jaar later, is deze retorische vraag universeel geworden als wij bedenken dat er dit jaar meer dan 100 miljoen mensen op de vlucht zijn en heel veel van hen in dezelfde precare omstandigheden terecht komen als de mannen in de Iraakse woestijn. (eind juni 2022 was er in het nieuws dat 51 migranten waren bezweken in een oververhitte vrachtwagen bij de Texas-Amerikaanse grens)

De novelle werd in 1972 verfilmd door de Egyptische regisseur Tawfiq Saleh. Hij veranderde het slot door in de laatste scene in te zoomen op de mannen in de tank en hun wanhopige pogingen om te worden bevrijd. Als in de novelle de chauffeur de klep sluit, draait het perspectief al weg en is hun doodvonnis getekend. In dat opzicht schuwde Kanafani de harde realiteit niet. In 2020 maakte de Palestijnse regisseur Ameen Nayfeh in de film, *200 Meters* opnieuw gebruik van dit Kanafani-motief. Dit keer gaat

het om een Palestijnse man die van zijn gezin gescheiden is door de Muur. Als zijn vergunning is verlopen maar hij snel naar de overkant moet, doet ook hij een beroep op smokkelaars die mensen illegaal over de Muur helpen. De benauwdheid van een tank of van de laadruimte van een vrachtwagen of van een kofferbak is een universeel motief geworden in verhalen van vluchtelingen.

Oemm Saad de oermoeder

Oemm Saad is een personage dat Kanafani zeer dierbaar is. Zij staat voor de krachtige Palestijnse plattelandsvrouw die gewend was op het land te werken en na *Al-Nakba* (de Catastrofe van 1948) veroordeeld is tot een troosteloos bestaan in een kamp. Daar moet ze omgaan met armoede en gebrek, een depressieve vaak gewelddadige man en een grote groep kinderen die ze niet kan bieden wat ze zou willen. Daar speelt zij ook de hoofdrol in het levend houden van de herinneringen aan Palestina. In de verhalenreeks over *Oemm Saad* uit 1969 (in Nederlandse vertaling *Oemm Saad – Palestijnse verhalen*) lezen wij hoe zij de verteller en zijn vrouw elke week opzoekt, als een oproep aan zijn geweten. *'Ik ken haar al jaren en ze is niet meer weg te denken uit mijn leven. Als ze aan de deur klopt en haar armoedige spulletjes in de gang neerlegt, ruik ik als het ware de geur van de kampen met hun ellende en hun diep verzet, hun armoede en hun hoop. Dan krijg ik weer die bittere smaak in mijn mond die zij jaar in jaar uit moet proeven, tot misselijk wordens toe'*. Deze ontmoeting is tegelijk sterk zintuiglijk en sterk symbolisch beschreven. Verteller en lezer blijven er niet onberoerd onder. Zij worden deelgenoot van haar glimlach, haar tranen, haar zorgen en haar handen vol schrammen. *'Ik hoorde mezelf plotseling roepen: Moeder!'* zegt de verteller en maakt zo Oemm Saad tot een oermoeder. Een archetype die het leven doorgeeft en in de meest uitzichtloze omstandigheden nog een takje plant. De verhalenreeks van *Oemm Saad* eindigt hoopvol. De jongeren waaronder haar zoon Saad hebben de wapens opgenomen en zijn *fedayeen* (guerrillastrijders) geworden. Na jaren van wachten en lijden is er weer perspectief.

Tussen *Mannen in de Zon* uit 1962 en *Oemm Saad* uit 1969 ligt het trauma-

Beiroet - Ghassan Kanafani in zijn hoedanigheid als woordvoerder van de PFLP

tische jaar 1967. In dat jaar werd de hoop van de Palestijnen dat de Arabische buurlanden hen te hulp zouden schieten, de grond in geboord. In de Juni-Oorlog, in het Arabisch bekend als *Al-Naksa* (de Terugslag), versloeg het Israelische leger de Arabische buurstaten en kwam er een eind aan het visioen van Gamal Nasser dat een Pan-Arabische staat Palestina zou bevrijden. Kanafani was een groot bewonderaar van Nasser en geloofde in zijn strategie. Na 1967 moesten de Palestijnen zich opnieuw bezinnen en hun lot in eigen handen nemen. Vooral in de vluchtelingenkampen van Libanon werd de jeugd gemobiliseerd en getraind voor de gewapende strijd. Kanafani werd woordvoerder van het Volksfront voor de Bevrijding van Palestina (PFLP), de beweging van George Habash. Daarnaast werd hij redacteur van het tijdschrift *Al-Hadaf* (het Doel). In de jaren na 1967 was Kanafani getuige van vele doden in aanslagen en gevechten. Alhoewel hij de noodzaak van gewapende strijd onderschreef, bleef hij in zijn literatuur vooral de emoties van de Palestijnen verbeelden. Hun ellende en wanhoop, hun moed en strijdlust en ook hun onhandigheid en onbeholpenheid. Kanafani begrijpt steeds beter dat het koloniale project van de staat Israel voortvarend wordt aangepakt. Terwijl de Arabische staten hun tijd verdoen met interne machtsstrijd, bouwt de nieuwe staat aan een militaire structuur en veiligheidsdienst die

op alle fronten oppermachtig zijn. Deze veiligheidsdienst maakt uiteindelijk ook een einde aan zijn leven.

kinderen in de hoofdrol

Ghassan Kanafani werd geboren in 1936 in een middenklasse gezin in Akka (Palestina'48/Israel). Zijn vader was advocaat en toen de familie in 1948 moest vluchten, kwam zij niet terecht in een vluchtelingenkamp maar in een buitenwijk van Damascus. Daar haalde Kanafani zijn onderwijsbevoegdheid en werd docent op een UNRWA-school [United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East]. Volgens de biografen was hij een bevlogen docent die de kinderen aanspoorde tot verzet tegen de Israelische bezetting. De schrijver zelf heeft altijd gezegd dat hij politiek actief is geworden door middel van zijn literaire productie. Dat het schrijven van verhalen hem duidelijk maakte wat de Palestijnen was overkomen en welke gevolgen dit had voor de levens van mensen, vooral die van vrouwen en kinderen.

Dat de docent, vader en schrijver goed was in het observeren van kinderlevens blijkt uit het verhaal *The Child goes to the Camp*, dat is opgenomen in de bundel *Palestine's Children* uit 2000. Het heeft een sfeer van slapstick en landerigheid, zeker vanwege de herhaalde opmerking 'it was a time of hostilities'. Oorlog en vian-

Ghassan Kanafani, de schrijver/dichter

delijkheden zijn bij het dagelijks leven gaan horen. De generaties lijken zich te hebben neergelegd bij hun ellende en de kinderen worden ingezet als 'kostwinners'. In die omstandigheden lukt het niet meer om kansen te benutten en solidair te zijn. De schrijver zoomt in op de kinderen om deze uitzichtloosheid te benadrukken en gebruikt ironie en absurditeit om de ellende nog voelbaarder te maken. Een vergelijkbare aanpak is te vinden in de verhalen van Mazen Maarouf in de bundel *Jokes for the Gunmen* uit 2019. Kanafani's verhalen zijn bijna 60 jaar ouder en namen toen al het perspectief van kinderen in vluchtelingenkampen serieus. De verhalen van Kanafani en Maarouf kenmerken zich door een vergelijkbare mix van geweld, meedogenloosheid, kinderlijk enthousiasme en naïveteit.

dilemma en dialoog

Er is veel gespeculeerd over de wijze waarop Kanafani in zijn novelle *Terug naar Haifa* uit 1970 de joodse vrouw Miriam opvoert. Miriam is een Holocaust-overlevende die haar vader en broer heeft verloren. Na de oorlog wil zij naar Italië. Als haar man haar overhaalt toch naar Palestina te gaan, ziet zij in Haifa hoe een bebloed dood Palestijns kind in een truck wordt afgevoerd. Miriam is niet het prototype van de rechtlijnige zionist, zij laat de Palestijnse ouders binnen als die na 20 jaar het huis bezoeken, ooit hun huis en nu bewoond door Miriam, op zoek naar het kind dat ze in 1948 moesten achterlaten. Zij zegt zelfs dat ze hen heeft verwacht. Heeft Kanafani begrip voor het leed dat joden in Europa is overkomen? Vindt hij dat joden en Palestijnen het gesprek moeten aangaan op basis van

hun wederzijdse pijn? En bij wie behoort het kind, dat in overdrachtelijke zin staat voor de toekomst? Bij degene die het heeft gebaard of bij degene die het heeft opgevoed? Wat weegt er zwaarder, *nature or nurture*?

De novelle *Terug naar Haifa* is filosofischer en diepzinniger dan het eerdere werk van Kanafani. Hij bespreekt existentiële dilemma's en morele kwesties. Tegelijk wordt de spanning voor de lezers stevig opgebouwd. Vinden de ouders hun kind terug en welke kant gaat dit kind kiezen? Zal het besluiten te vechten tegen zijn broeder? Wie is hier dapper en wie is de lafaard? In de slotmonoloog stelt vader Said: *'The greatest crime any human being can commit, whoever he may be, is to believe even for one moment that the weakness and mistakes of others give him the right to exist at their expense and justify his own mistakes and crimes.'*

Aan de orde komen vragen als: Wie bekommert zich om de verliezers in een wereld van strijd? Is alles wat verliezers wordt aangedaan te rechtvaardigen op basis van een overwinning? Ook in dit verhaal, de laatste literaire publicatie van Kanafani, zijn de details belangrijk. De pauwenveren in de vaas, de plaat van Jeruzalem aan de muur. Tastbare bewijzen die een mens in diaspora herinneren aan de plaats waar hij ooit thuishoorde.

Susan Abulhawa, zelf een kind van de Palestijnse diaspora, hernam het plot van *Terug naar Haifa* in haar debuutroman *Mornings in Jenin* uit 2010 (in Nederlandse vertaling *Ochtend in Jenin*). Opnieuw een Palestijns kind dat zoekraakt tijdens de vlucht

van 1948 en dat wordt opgenomen in een gezin van joodse immigranten. Waar Kanafani stopt gaat Abulhawa verder. In haar boek neemt David (oorspronkelijk Ismail) als volwassene wel contact op met zijn Palestijnse familie en komt het tot een verzoening. Het historisch leed wordt erkend evenals het blijvende onrecht dat de Palestijnen wordt aangedaan.

Vijftig jaar na dato is een hommage aan Kanafani nog steeds op zijn plaats: niet alleen vanwege zijn inzet voor de Palestijnse zaak maar ook vanwege zijn eruditie, zijn liefde voor taal en symboliek en zijn vernieuwende literaire stijl. Hij introduceerde personages in de literatuur die er daarna niet meer uit zijn verdwenen. Vluchtelingen in de greep van mensensmokkelaars, vroegwijze kinderen in vluchtelingenkampen, moeders die hun kinderen proberen op te voeden in de meest precaire omstandigheden, jonge verzetstrijders die hun leven riskeren, generaties die uit elkaar worden gedreven door oorlog en ballingschap en mensen die zich afvragen waar ze thuis horen. Zij verbeeldden complexe, tegenstrijdige levens met een eigen tragedie en dynamiek. En zij houden ons lezers een spiegel voor en vragen ons in welke wereld wij willen leven.

---

noot

https://www.reddit.com/r/Palestine/comments/m4njhw/pflp_ghassan_kanafani_interview_by_australian/

Marianne Dagevos is initiatiefnemer van Podium voor Palestina – een podium voor Palestijnse literatuur, film en poëzie; Podium voor Palestina organiseert boek- en filmbesprekingen, podcasts en poëziebijeenkomsten